

VALGUSE
JA
PIMEDUSE
PIIRIL

RAIVO KÜTT

Pärnu 2020

Esikaakaanel kasutatud kalju pilt:
Katja S. Verhoeven from Pixabay

Toimetaja: Irene Õmblus
Kaante kujundaja ja küljendaja: Vallo Hallik

Raamatu sisu eest vastutab autor

ISBN: 978-9949-685-57-8

© Kõik õigused kaitstud

Trükk: MJ Konsult

Hea Tegu kirjastus
www.fil.ee

Inimese elu on balansseerimine kuristiku serval. Ühel pool haigutab sünge sügavik, teiselt poolt võtab kaljusein võimaluse põgeneda. Iga vale liigutus, iga mõtlematu tegu või rutakas otsus tõotab paisata meid kaljukarniisilt alla. Isegi paljas pilk sügavikku võib osutada saatuslikuks. Ja sellepärast, võttes endalt võimaluse näha soovimatut ja lootes kindlustada enda turvalisust, keerame me kuristikule selja ja ronime mäkke. Aga mida kõrgemale me tõuseme, seda sügavamaks muutub kuristik ja seda vahasam on kukkumine, kui meie ronimisest nõrkenud keha kord kivina sügavikku sööstab. Ja see aeg tuleb. See ei ole juhus ega õnnetus, see on reaalne paratamatus, millest keegi ei pääse ...

Kas on siis mõtetki üles ronida? Vahest laskuda alla, kohe, nüüd, vabatahtlikult, enne kui verel on kaljusid kraapivad sõrmed ja kukkumishirmust ähmastub mõistus. Või kui me selleks veel valmis ei ole, siis heita kuristikku vähemalt oma pilk, veendumaks, kas sügavik on tõesti nii pime ja hirmutav, kui me oleme harjunud mõtlema.

1. Maha jäetud

Majesteetliku, suure ja igavikulisena kõrgus maailm üle inimeste, üle maa ja üle vee, üle päikese ja taevalaotuse. Temas sisaldus kõik: elu ja surm, valgus ja pimedus, argipäeva tavaliisus, unistuste ülevus ja paratamatuse sünge aheldatus. Ta oli tõde, ainus, vaieldamatu, kõikehõlmav ja reaalne.

Maailm oli üksi. Looja oli ta maha jätnud.

Hilissügisese veskijärve kohal valitseb vaikus. Pehkinud pruuniseguste puulehtede, oksarisu ja kõduga ülepuistatud liikumatust veepinnast õhkub mahajäetust, nukrust ja surma eelaimust. Vaid veskitammi vahetus läheduses, seal, kuhu kostub veskiliste valjuhäälnel jutt ja masinate ühetooniline undamine, on tunda liikumist. Veevool otsib teed üle tammi vettinud plankude, langeb sillaalusesse sügavikku, puruneb seal pritsmeiks, vahuks ja auruks ning tormab läbi oksarägasse mattunud ojasängi ookeani poole.

Eemal, seal, kus vetevool kaldapajude vahelt välja lagendikule jõuab, astub tüdruk mööda kevaditi keskelt rohetama löövet kruusatud kahe sõidujäljega taluteed maanteeeserva poole. Katkematu liiklusvoog ei lõpe sellel laia maailma viival tuiksoonel iialgi. Kõik lähevad kuhugi ... Neiu peatub, võtab teeäärsest postkastist ajalehed ja, saatnud pilguga kaugusesse kaduvat autode rivi, pöördub tagasi koju – eemalolev, endassesüüvinud, nagu millegi ootel ...

Tüdruk on nutnud.

Tema pisaraist sündisin ühel hallaööl mina.

Inimene sünnib maailma – milline imepärane sündmus! Täis elujanu, uudishimu ja tegutsemistahet uurib ta teda vastu võtvat reaalsust, toetab sellele oma tillukesed jalad ja teeb esimesed arglikud titesammud. Ikka edasi, võimaluste ja unelmate poole, õnnele! Maailm, nagu suur ja roosa unistuste õhupall, avab talle oma ukseid: tule, sisene, naudi minu päikese rõõmsat ja sõbralikku sooja sära, meie avara laotuse varjudest puutumatus ja lõpmatusse kaduva ruumi piiritut kutset! Ja inimene läheb, pilguga päikeses, lootusega südames ja usuga tegudes. Oo, jumal, anna mulle tiivad! Nii üllas ja võimukas on soov päralt jõuda, nii käegakatsutavalt lähedal kiirgab päikesesäras tema unelmatetempli kuldne kroon – siruta vaid käsi.

Lähevad aastad ja mööduvad aastakümned. Keskpäevane päike on roiutavalt soe. Aga siis äkki: stopp! Järsk tuuleiil raputab tukkuvaid puid ja kõik on korraka teine. Rõõmuhõis-keks avatud suust kostub oie. Puude ladvust kaob loojuva päikese viimane kiir ja unelmatetempli asemel seisab inimene silmitsi surmaga. See, seni nii kaugel ja võõras, ebareaalsuse uttu mähkunud, on nüüd ootamatult siin, esiplaanil, käeulatuses ...

Leinajad, sängitame lahkunu tema viimsele puhkepaigale ...

Juba? Alles ta sündis, naeratas, kavandas plaane ... Ei, see peab olema eksitus. Aidake! Halastage! Aga pimedusest päevalgele roomanud elajalik tõde on palvetele kurt. Kirikukella helin, kombe pärast lausunud üksikud lohutussõnad, kolm peotäit mulda ja värelev küünlaleek kadumas öösse ... Nii üürikene oligi elu. Inimene tuli, oli ja läks. Aga maailm püsib, täis kahtlusi, hirmu, sõdu, betooni, metallkonstruktsioone, muserdatud inimsaatusi ..., ja samas ka hingesoojust, armastust, ilu, lapselikkust, unelmaid ...

Mis on elu ja mis on surm? Kus on algus ja kus on lõpp? Milline on tõde?

Inimene sünnib maailma, kuid ta ei tea, kas see on tema vaba tahte väljendus või saatusest tingitud paratamatus. Kui see on tema sünnieelne valik, siis peaks elus sellele järgnema midagi tõelist ja mõtestatut: missiooni täitmine, enese proovilepanek, püstitatud eesmärgile lähenemine ... Kui ta aga seda ei ole, kui elu on paratamatus, mille tingib võõras tahe, juhustest olev saatuseks kujunev seosetu päevade rida, absurdsus, või veel midagi etteaimamat ja inimloomusele vastuvõetamat, siis on elust mõttekust ja õiglust otsida tulutu. Kõik võib laviinina peale valguda – nii nauding kui piin, ja inimene on võimetu selles kaasa rääkima.

Me elame teadmatuses. Teadmine annaks meile elurõõmu ja kindlustunde esimesel juhul ja muudaks olemise piinavalt talumatuks teisel juhul. Kas sellepärast ei teagi me tõde, et ei suudaks seda taluda? Tõde tapaks meid? Samas on ebaõiglane võtta ära meilt rõõm, kui ta tõesti olemas on!

„Jumal on meid maha jätnud,“ ütleme me tihti.

See on võimatu, Jumal ei saa meid maha jätta. Küll aga võime öelda: „Looja on meid maha jätnud,“ ja see on nii. Looja on oma töö teinud, meid sigitanud ja jalule pannud, nüüd on meie kord kõndida.

(Tehno)maailm on käivitunud, selle sisselülitajad on lahkunud mujale, meid unustanud või surnud, süsteem aga töötab neist ja meist olenemata aastast aastasse, aastatuhandest aastatuhandesse. Keegi ei tea, kas, millal ja miks see ükskord seiskub ja mida seiskumine endaga kaasa toob.

Rong veereb kiirust kogudes allamäge, vedurijuht on masinalt maha hüpanud ja pole kedagi, kes rongi juhiks, peataks või ütleks, mis on toimumas.

Tehisintellekt on suletud kinnisesse ruumi, et ta edasi arenedes enda loojaile ohtlikuks ei muutuks. Probleemi lahendusena nähakse võimalust, et väljapääsmatus olukorras intellekt hävitab iseenda.

Kosmoselaev suundub igavikku. Lennul sündinud laste astronautidest eellased on ootamatult surnud ja oma tarkuse endaga viinud.

Meie loojad on meid maha jätnud, kas eksikombel või meelega, kas soovist meid hävitada või lootuses kogemuste ja katsumuste kaudu endale järgnejad teha. Me ei tea oma jumalate langetatud otsuste motiive ega tagamaid. Ei pea, ja ei tohigi teada. Meie missioon on teine – nüüd, siin, täna, selles maailmas, silmitsi iseendaga, silmitsi oma kurjuse, armastuse, ahnuse, suuremeelsuse, rumaluse ja tarkusega jõuda tõeni ilma kõrvalise abita. Siin on piisavalt kõike, et jalul püsida ja kõndida ning on küllalt seda, mille nimel oma jalad murda ja hukkuda. Keegi ei tee seda meie eest. Ainult igaiüks ise.

2. Võõrana võõraste tähtede all

Universum joonistab igavikku oma lõputuid spiraale. Pea kuklas imetleme me öise tähistaeva külma, kättesaamatut ja mõistmatut ilu: tähti, tähtkujusid, udukogusid ja galaktikaid, ning püüame mõista, mis osa on meil selles ürgses ringluses. Oleme me omad või oleme võõrad? Mis meid seob? Mis jõud, kelle tahe ja vägi? Mille nimel me kõnnime oma igavesi radu läbi mõõtmatu aja ja ruumi? Kas ehk nemad, kauged ja kättesaamatud, oskaksid vastata, avaldada meile saladuse, mis peidetud igaviku taha. Me ei tea selle nimetu tunde põhjusi, tuleb ta tuulest või puhkevaist õitest, on ta õige või vale, aga me usume oma südames, et seal tähtede taga on meie igavikuväline ürgne kodu. Seal on meie esimene armastus, süütu ema ja tema veel sündimata laps. Tähed peegelduvad allikast, millest algas kord kõik.

Sinna me oleme teel – sina, mina, meie ja teised ... Kõik ühiselt, silmsides, üksteise pilkude all, kogu oma alastuses, kõigi oma võlude, häbide, valede ja valudega, kuid ometi üksi – igavik ei suuda meid liita. Alati jääb ületamatu barjäär meie vahele. Alati on täitumatu unistus meie hinges. Ka siin, sellel helesinisel planeedil, kus me tihedalt üksteise kõrval tänagi seisame. See on kodune kokkukuuluvustunne ja see on võõrsil oleku üksindus. Me oleme siin ja ühtaegu ära. Ei kallistused, suudlused ega andumus suuda meid tõeliselt liita. Meie südamed pole vabad, me kuulume kellelegi nimetule teisel pool tähti, kelle ürgses kutses pole sõnu, pole mõtteid ega soove, pole midagi reaalselt. On ainult ebamaine õnnetunne kutsuja ja kutsutava hinges. See

ei ole tüdruku lummasest ilust ja kättesaamatusest tulenev poisikeselik armumine, see on Armastus ise.

Meiegi oleme tähed – mina, sina, kes sa neid ridu loed, ja teised, maailmale mitte vähem tähtsad kui päikesed. Kõik me kiirgame pimedusse soojust ja valgust, särame tähena täna ja selgi tunnil, oleme ihaldatavad, igatsetud, salapärased ja mõistetamatud kaugetele vaatajale, salapärased endalegi.

Kes me oleme? Mis jääb meie säravast hetkest väljapoole, sinna, kuhu me oleme jätnud oma unustusse vajunud miljon aastased spiraalikeerud, ja sinna, kuhu meil seisab ees neid igavesi radu alles rajada? Milline on meie roll sellel lõputul teel ja kes on need, kes käivad oma radu meie kõrval: meie lapsed, sugulased ja sõbrad, müüjaneiu kohalikust lillepoest, postiljon, telesaatejuht, naabritaata ... Me kohtame neid, ajame juttu, ulatame käe või kallistame, veedame nende kõrval oma elu, ja ometi ei tea neist midagi. Võõrad omade keskel. Mis meid lahutab, mis jõud sundis hüljama oma kodu ja tulema siia, võõrana võõraste tähtede alla?

K. Tšiolkovski kosmoseprogrammis on kirjas järgnevad read: *Päikesesüsteemi asustatus muutub sada tuhat miljonit korda suuremaks kui on praegune Maa elanikkond. Saavutatakse piir, mille ületamisel on vältimatu kogu Linnutee asustamine.* See on ilus, julge ja heroiline unistus inimesest kui kõrgeima mõistusega olendist Universumis, aga kahjuks on ka unistustel piirid.

Kui Universum on avatud, s.t lõpmatu, ja paisub tulevikus piiramatult, siis: *Tähed ja galaktikad eemalduvad üksteisest, Universum mattub pimedusse ja külmub.* Vanad tähed kustuvad palju kiiremini, kui uued jõuavad tekkida ja kõrgeima mõistusega olendit ootab ees lõputu üksindus. Kui aga Universumi kosmiline tihedus osutub kriitilisest väärtusest suuremaks, siis on universum lõplik ning: *Sellel juhul järgneb paisumisfaasile,*

kus me praegu oleme, paratamatult üldine kollaps – kõige tugevam piiramatu kokkutõmbumine. Olgugi et seda ei juhtu niipea ... (J. Zeldovitš „Minu Universum“)

Ameerika füüsik Steven Weinberg lõpetab oma universumit käsitleva raamatu „Esimesed kolm minutit“ järgmiselt: *Ükskõik, kuidas need probleemid ka ei lahendataks või milline kosmoloogiline mudel ka ei osutuks õigeks, pole üheski eriti palju lohutavat. Inimesele on omane uskuda, et me oleme universumiga kuidagi seotud, et elu pole mitte esimese kolme minutisse ulatava sündmusteahela juhuslik tulemus, vaid kuidagi juba algusest peale ette nähtud. Seda kirjutan ma 30 000 jala kõrgusel Wyomingi osariigi kohal teel San Franciscost koju Bostoni. All paistab Maa nii vaikne ja mõnus – siin-seal kohevad pilved, päikeseloojangust roosa lumi, linnast linna suunduvad teed. Raske on ette kujutada, et Maa on vaid tilluke osa enamjaolt vaenulikust universumist. Veel raskem on mõista, et praegune universum on arenenud ütlemla võõrastes tingimustes ja tulevikus vaatab talle vastu väljasuremine lõputu kuuma või talumatu külma näol ja mida arusaadavam universum näib, seda mõttetum ta tundub ...*

Täna, aastakümnete möödudes, kui võimaluse Universumi kokkutõmbumisest (*Big Crunch*) on teadlased sama hästi kui kõrvale heitnud, nähakse ette ka teistsuguseid stsenaariume: tumeenergia rebib Universumi pideva paisumise tõttu lõhki (*Big Rip*) või sünnib meie Universum pärast kokkupõrget mõne teise universumiga uuesti – aga lõpp, olgu või vahepealne, igal juhul.

Jääb üle ainult tõdeda, et füüsikute maalitud pilt meie maailmast ei ole kaugeltki meeldiv – võõras, arusaamatu, mõttetu ning vaenulik. Me teame, et Universum tekkis mingist plahvatusest või nn suurest paugust, kuid me ei tea, mis oli selle põhjuseks. Me teame, et Universum on lõpmatu, kuid me ei tea, kas ta

on avatud ja paisub igavesti või on iseeneses lõplik ning paisumised vahelduvad kokkutõmbumistega. Me teame, et meie Universumi vanus on 13,75 miljardit aastat ja tema meile nähtava osa läbimõõt ligikaudu 93 miljardit valgusaastat, kuid me ei tea, kas ta on ainus omataoline või on olemas veel teisigi, ja kui on, siis milline on meie suhe nendega? Me tunneme Universumit moodustavaid osakesi ja antiosakesi ning nende vahel toimivaid jõude, elektromagnetilist kiirgust ja gravitatsiooni, teame midagi tumeainest ja mustadest aukudest, kuid tunnistame ka ise, et üle 95% Universumi koostisest on meile tundmatu. See on füüsikute maailm, mis võib küll rahuldada meid kui haritud inimesi, mitte aga meie sisemist inimlikku mina. **Lisaks on tal üks oluline ja peamine puudus – ta ei anna meile kindlustunnet ei elamiseks ega suremiseks.**

Kunagi oli maailm palju väiksem. Ja kodusem. Kõik piirdus sellega, mis avanes meie esivanemate silmadele koduukse eest: silmapiirini ulatuvad põllud ja metsad, taevast nende kohal, päike, tähed ja kuu. Aja jooksul lisandusid kodunurmedele ja -taevale korrapäraselt ümber Päikese tiirlevad taevakehad, kosmiline tühjus ja miljonid päikese sarnased tähed selle sees. Nüüd on sellestki saanud vaid tolmuks lühematel kihutatavas ajas ja ruumis, aga kas maailm on meile nüüd mõistetavam?

Universumist mõeldes kujutame alati ette midagi reaalselt, piiritletut, püsivat ja juba ammustest aegadest valmis olevat, mida on võimalik sõnadega seletada ja meie käsutuses olevate vahenditega tõesena fikseerida näiteks kivisse, käsikirjadesse, raamatusse või arvuti kõvakettale. Seda tegid meie eelkäijad, seda teeme meie ja seda teevad meie järeltulijad. Kuid talletatu on tõde vaid hetkeks, siis muutub see vaks ja väljendab üksnes inimlikku rumalust. Kõik, mida me oleme saavutanud pikkade

aastate raske tööga, on hävinud selleks hetkeks, kui me seisatame, näolt hīgi pühime ja üritame teha kokkuvõtet saavutatust. Iga hetk sünnitab sama palju uut, kui sureb vana ja aastasadade möödudes on kogu tõde maailmast meile sama kauges ja kättesaamatu kui täna või mõned aastatuhande tagasi. Sama palju kui oleme suutnud enda jaoks probleeme lahendada, on uusi lahendusi nõudvaina meie ette kerkinud.

Universumi lõputusest on alati võimalik leida materjali, et luua uus, eelmist kummutav seletus tema olemuse kohta, ja samas on ootel materjal selle uue, äsja sündinud seisukoha ümberlukkamiseks, et minna edasi või naasta veidi muutunud kujul vana arusaama juurde. Ükskõik, mida me pole kord ka juba kogenud, muutub see niipea kui me sama situatsiooni juurde tagasi pöördume. Kõik on jälle uus, teistlaadne, laiali valguv, muutuv ja ebamäärane, just niisugune, nagu näeb ja mõistab seda iga sama olukorraga seotud inimene. Ainult hetkes, enda jaoks millegi avastamise momendil, võib valitseda absoluutne tõde. Uus hetk toob kaasa juba uue tõe. Sündmuse konkreetsus kaob ja piirid ähmastuvad, daatumid ja faktid muutuvad kas meie kasuks või kahjuks ja meil on võimatu seda muutumist peatada.

Mida rohkem me maailmas ringi rändame, seda enam me teda mõistame, aga mida rohkem me oleme maailma näinud, seda enam on meil võimalusi selle nähtu põhjal ebaõigeid järeldusi teha. Kõik mõistetav on kaduv, ainult selle mõistetava muutumise kogemus on jääv. Tundmatu, etteaimamatu ja surm on selle kogemuse loomulikud osad.

Deemonite tõed ei ole vähem väärtuslikud kui jumaluste omad. Metslase maailmanägemus ei saa olla primitiivsem tsiviliseeritud inimese omast.